περιεχόμενα

Πρόλογος για την ελληνική έκδοση 11
Εισαγωγή 15

Κεφάλαιο 1
Τα επίπεδα ανάλυσης 19
I. Μια κρίση που διαρκεί 20
1. Τα δύο έργα του Wundt 20
2. Αντιθέσεις μεταξύ συγγραφέων 21
3. Η προέλευση της πολεμικής 23
II. Προτάσεις κοινωνιοψυχολογικών διαρθρώσεων 25
1. Οι εργασίες του Sherif 25
2. Οι εργασίες του Lewin 28
3. Οι κίνδυνοι της πειραματικής μεθόδου 31
III. Επίπεδα ανάλυσης στην πειραματική κοινωνική ψυχολογία 34
1. Το ενδοατομικό επίπεδο 35
2. Το διατομικό και ενδοπεριστασιακό επίπεδο 37
3. Το επίπεδο της κοινωνικής θέσης 38
4. Το ιδεολογικό επίπεδο 41
5. Διαρθρώσεις αναλύσεων 42
IV. Μια ευρωπαϊκή κοινωνική ψυχολογία; 43
1. Κοινωνική κινητικότητα και κοινωνική αλλαγή 45
2. Οι συλλογικές αναπαραστάσεις 47
3. Οι πηγές της γνωστικής ισορροπίας 48
4. Η εξουσία 50
5. Η συλλογική πόλωση 50
6. Η μειονοτική επιρροή 51
7. Τα συστήματα επιβολής 52
8. Η θρησκευτική ορθοδοξία 53
V. Πρώτα συμπεράσματα για τα επίπεδα ανάλυσης 55

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Επίπεδα ανάλυσης στη μελέτη της νοημοσύνης .. 57
I. Η συναίνεση για την κοινωνική φύση της νοημοσύνης 58
1. Mead 58
2. Piaget 59
3. Vygotsky 61
4. Και μετά; 62
II. Επιστημολογία και υπέρβαση αντιφάσεων στον Piaget 64
1. Η κοινωνική ψυχολογία του Piaget 64
2. Μια πιθανή εξήγηση 66
3. Απόρριψη μιας αιτιακής εξήγησης 67
4. Η επιστημολογική απάντηση 68
III. Ο κοινωνιογνωστικός παραλληλισμός 70
1. Η σχολή της Γενεύης 70
2. Flavell 72
3. Feffer, Waller και Damon 75
IV. Κοινωνική αλληλεπίδραση και γνωστική ανάπτυξη 76
1. Η δομική αλληλεπίδραση των ομάδων 78
2. Οι επιπτώσεις των κοινωνικών συντονισμών στο επίπεδο των ατομικών συντονισμών 81
3. Η κοινωνιογνωστική σύγκρουση στη γνωστική ανάπτυξη 82
4. Συγκλίσεις με τα αποτελέσματα άλλων ερευνητών 86
V. Κοινωνιολογικές υπαγωγές, κοινωνικές θέσεις και γνωστική ανάπτυξη 88
1. Προς μια κοινωνική εξήγηση των κοινωνιολογικών διαφορών 88
2. Η συμβολή του B. Bernstein 89
3. Οι περιορισμοί του κοινωνιοπολιτισμικού μειονεκτήματος 92
4. Η κοινωνική σήμανση 94
VI. Πολιτισμός, κοινωνία και γνωστική ανάπτυξη 96
1. Ο γνωστικός οικουμενισμός 96
2. Οι διαπολιτισμικές διαφορές 98
3. Οι ενδοπολιτισμικές διαφορές 101
4. Σχολείο και κοινωνικές αναπαραστάσεις 104

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3
Επίπεδα ανάλυσης στη μελέτη της κοινωνικής επιρροής 107
I. Μελέτες για την κανονικοποίηση 107
1. Ένα στατιστικό υποκείμενο 108
2. Διατομικές σχέσεις 110
3. Κοινωνικές διαφορές και προσλαμβάνουσες αποκλίσεις 113
4. Σύγκλιση και «επιστημο-ιδεο-λογία» 115
II. Το φαινόμενο Asch και η μειονοτική επιρροή 120
1. Asch: πλειονοτικό ή μειονοτικό φαινόμενο; 121
2. Το φαινόμενο Moscovici 123
3. Διαπραγμάτευση και ιδεολογικό μπλοκάρισμα 127
III. Ένα άλλο παράδειγμα: η υποταγή στην αυθεντία 131
IV. Μια καινούργια απόπειρα διάρθρωσης 132
1. Διομαδικές σχέσεις και κοινωνική επιρροή 132
2. Κοινωνική ταυτότητα και κοινωνική επιρροή 137

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
Επίπεδα ανάλυσης στη μελέτη των διομαδικών σχέσεων 139

I. Αντιθέσεις στις κρίσεις και κοινωνική διαφοροποίηση 140
1. Κατηγοριοποίηση και επίταση των διαφορών 140
2. Επιπτώσεις της κατηγοριοποίησης στα κοινωνικά στερεότυπα 142
3. Επέκταση του μοντέλου της κατηγοριοποίησης 144
4. Πειραματικές απεικονίσεις 145
5. Η διασταύρωση των υπαγωγών 148
II. Η αλληλεπίδραση των ομάδων 150
1. Τα πειράματα του Sherif 150
2. Η κληρονομιά του Sherif 153
3. Ο Rabbie και η κοινή μοίρα 156
4. Διομαδικός ανταγωνισμός και διομαδική συνεργασία ... 158
5. Απειλές στον αρχηγό και διομαδικές συγκρούσεις 161

III. Κοινωνική διαφοροποίηση και κοινωνική ταυτότητα 163
1. Ο Tajfel και η αναζήτηση της διαφοράς..... 163
2. Η επίδραση του πειραματιστή και η επίδραση του υποκειμένου 166
3. Το μοντέλο του Tajfel..... 167
4. Πειραματικές απεικονίσεις του Turner..... 168
5. Φύση των διομαδικών σχέσεων και κοινωνική ταυτότητα 171
IV. Διαρθρώσεις με την ιδεολογία..... 174
1. Η παρέμβαση γενικών αξιών 174
2. Συμπληρωματικές θέσεις 175
3. Παράγοντες προσωπικότητας ή ιδεολογικές σχέσεις 177
4. Ιδεολογία και πρόσληψη 177
V. Άλλες μορφές διάρθρωσης 179
1. Η διάρθρωση με την ατομική ανάπτυξη 179
2. Διομαδικές επιπτώσεις μιας δοξασίας 180
3. Προβολές της εικόνας του εαυτού..... 181

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5
Διαρθρώσεις επιπέδων και πειραματική μεθοδολογία 183
I. Ο κοινωνιοψυχολογικός πειραματισμός 185
1. Το αποκαλυπτικό αποτέλεσμα της πειραματικής περίστασης 185
2. Τα υποκείμενα πολίτες..... 187
3. Προς μια πειραματική κοινωνική ψυχολογία 189
4. Η σύμμειξη της πειραματικής περίστασης στο κοινωνικό πλαίσιο 191
II. Ατομικές ή συλλογικές στάσεις..... 192
1. Το ξεκίνημα 192
2. Ο επαναπροσδιορισμός από τους Hovland και Sherif ... 194
3. Ένα καινούργιο πειραματικό υπόδειγμα..... 198
III. Διαρθρώσεις με το φυσιολογικό στοιχείο..... 201
1. Φυσικές ασκήσεις και επιθετικότητα..... 202
2. Κοινωνικό πλαίσιο και επιθετικότητα..... 203

IV. Ο ελβετικός συμβιβασμός και οι μειονοτικές συμπεριφορές 204
1. Εθνικές διαφορές 205
2. Ενδοπολιτισμικές παραλλαγές 205
V. Η σωστή χρήση της επίδρασης του πειραματιστή 208
1. Ευθυδικία και κίνητρα 208
2. Ευθυδικία και περίσταση 209
VI. Ορθοδοξία και πειραματική κριτική 211
1. Ένα ανέφικτο όνειρο; 212
2. Η επανεισαγωγή των πειραματικών αποτελεσμάτων 213
VII. Έρευνες εργαστηρίου και έρευνες πεδίου 217
1. Διομαδικές σχέσεις στο εργαστήριο και στο πεδίο 218
2. Ο Lemaine και η αναζήτηση της μη συγκρισιμότητας ... 220
3. Προνόμια και καινοτομία 223
4. Η εξουσία στο εργαστήριο και στις επιχειρήσεις 224
VIII. Η ιδιαιτερότητα της πειραματικής μεθόδου 225
1. Ατομικά χαρακτηριστικά ή κοινωνικές αναπαραστάσεις 225
2. Το «φαινόμενο του Πυγμαλίωνα» 226
3. Θεωρητικό μοντέλο και εξωεργαστηριακή πραγματικότητα 228
IX. Πειραματισμός, έργο τέχνης και καρικατούρα 230

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6
Προσωρινά συμπεράσματα 233
1. Το φάσμα των επιπέδων 234
2. Η ποικιλία των διαρθρώσεων 235
3. Κάποιες πολύ σφαιρικές αντιστοιχίσεις 236
4. Η θεωρία των ρόλων 239
5. Δύο ελπιδοφόρες προσεγγίσεις 240

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
Επίπεδα ανάλυσης σε ένα σύνολο ερευνών στην κοινωνική ψυχολογία 245
I. Επικύρωση μιας ταξινόμησης σε επίπεδα ανάλυσης 246

II. Η ανάλυση των επτά πρώτων τευχών
του *European Journal* 248
III. Κύριοι θεωρητικοί άξονες..... 248
IV. Θεωρητικές διαρθρώσεις 250
V. Θεωρητικές διαρθρώσεις και εξαρτημένες μεταβλητές 255
VI. Συμπέρασμα..... 260

Βιβλιογραφία 261

1 ΤΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Η διαμάχη που υπάρχει σήμερα στον τομέα της κοινωνικής ψυχολογίας αφήνει αναπάντητα πολλά ερωτήματα. Είναι ο πειραματισμός στην κοινωνική ψυχολογία επιθυμητός ή ακόμη και εφικτός; Ποιοι είναι οι δεσμοί ανάμεσα στην κοινωνική ψυχολογία, την ψυχολογία και την κοινωνιολογία; Σε τι χρησιμεύει η κοινωνική ψυχολογία; Είναι η κοινωνική ψυχολογία από τη φύση της αναγωγική, στοχεύει ουσιαστικά να εξηγήσει τα κοινωνικά φαινόμενα με μη κοινωνικούς παράγοντες; Τελικά, μήπως πρόκειται για απάτη, μια τεράστια προσπάθεια να δοθεί επιστημονική αξιοπρέπεια σε ιδεολογικές αντιλήψεις των οποίων η κύρια λειτουργία θα ήταν η νομιμοποίηση μιας καθιερωμένης κοινωνικής τάξης;

Αυτά τα ερωτήματα τίθενται επίμονα εδώ και περισσότερο από δέκα χρόνια. Θα υπενθυμίσουμε τα ονόματα αυτών που τα θέτουν: Ring (1967), McGuire (1967, 1973), Pêcheux (1969-1970), Smith (1972), Tajfel (1972), Moscovici (1972), Gergen (1973), Armistead (1974), Steiner (1974), Plon (1974), Pepitone (1976), Taylor και Brown (1979). Παρότι ο κατάλογος δεν είναι προφανώς εξαντλητικός, δείχνει την κανονικότητα με την οποία οι κοινωνικοί ψυχολόγοι, και κυρίως οι πειραματικοί, αναρωτιούνται για τις ίδιες τις βάσεις του γνωστικού τους αντικειμένου. Πρόκειται για μια κρίση, όπως την προσδιορίζει ο Kuhn (1962), που θα μπορούσε να σημαδέψει την αρχή μιας καινούργιας εποχής δημιουργικότητας; Είναι βέβαια πιθανό, αλλά από την άλλη μεριά η κρίση είναι ήδη παλιά, γεγονός το οποίο δεν μας καθιστά αισιόδοξους σε ό,τι αφορά την άμεση αντιμετώπισή της.

Ι. ΜΙΑ ΚΡΙΣΗ ΠΟΥ ΔΙΑΡΚΕΙ

1. Τα δύο έργα του Wundt

Πριν από έναν περίπου αιώνα ο Wundt δημιούργησε το πρώτο εργαστήριο πειραματικής ψυχολογίας. Ο ίδιος συνέγραψε καμιά δεκαριά τόμους σχετικά με τη *Völkerpsychologie*, την ψυχολογία των λαών, την οποία επίσης αποκαλούσε *κοινωνική ψυχολογία*: «Οι νοητικές παραγωγές πιο γενικής φύσης, οι οποίες, εννοείται, έλκουν την καταγωγή τους από τις ψυχικές ιδιότητες του ατόμου, προϋποθέτουν συγχρόνως την ύπαρξη μιας νοητικής *κοινότητας* που συγκροτείται από πολλά άτομα. Εξαιτίας αυτής της εξάρτησης από την κοινότητα και πιο συγκεκριμένα από την κοινωνική κοινότητα, όλος ο τομέας που ασχολείται με την έρευνα στην ψυχολογία ονομάζεται *κοινωνική ψυχολογία* και διακρίνεται από την ατομική ή *πειραματική* ψυχολογία, η οποία ονομάζεται έτσι λόγω της κυρίαρχης μεθόδου» (Wundt, 1907, σ. 26). Από την αρχή λοιπόν το πάντρεμα μεταξύ πειραματισμού και κοινωνικής ψυχολογίας φαινόταν δύσκολο: «Στην παρούσα φάση ανάπτυξης της επιστήμης οι δύο αυτοί κλάδοι της ψυχολογίας αποτελούν αντικείμενο διαφορετικών μελετών, αν και δεν πρόκειται τόσο για διαφορετικούς τομείς όσο για διαφορετικές *μεθόδους*. Η αμιγώς ονομαζόμενη "κοινωνική ψυχολογία" προστρέχει στη μέθοδο της άμεσης παρατήρησης, καθώς τα αντικείμενα των παρατηρήσεών της είναι τα νοητικά παράγωγα. Η φύση των δεσμών που τα παράγωγα αυτά διατηρούν με τις κοινωνικές κοινότητες, και τα οποία έδωσαν στην κοινωνική ψυχολογία το όνομά της, λαμβάνει το νόημά της από το γεγονός ότι οι νοητικές παραγωγές ενός και μόνο ατόμου ποικίλλουν πολύ ως προς τη φύση τους για να μπορούν να υποβληθούν σε αντικειμενικές παρατηρήσεις. Τα φαινόμενα αυτά πετυχαίνουν τον αναγκαίο βαθμό συνοχής από τη στιγμή που γίνονται συλλογικά» (ό.π., σ. 26). Οι πρώτες αντιδράσεις λοιπόν στο ερώτημα αναφορικά με τη χρήση του πειραματισμού στην κοινωνική ψυχολογία φαίνονται αρνητικές. Θα πρέπει να παρατηρήσουμε ως προς αυτό ότι από τότε τα δεδομένα του προβλήματος έχουν κάπως αλλάξει: φαίνεται πως δεχόμαστε ότι ο πειραματισμός δεν πρέπει να περιορίζεται αποκλειστικά στη μελέτη βασικών ψυχικών φαινομένων, όπως οι αισθήσεις και οι συνειρμοί, αλλά μπορεί να χρησιμοποιείται και στις πολύπλοκες διαδικασίες σκέψης· αντί-

θετα, παραβλέπουμε ότι αυτές οι διαδικασίες είναι ριζωμένες στη συλλογική ζωή. Θα επανέλθουμε σε αυτό το πρόβλημα στο δεύτερο κεφάλαιο.

2. Αντιθέσεις μεταξύ συγγραφέων

Οι σχέσεις ψυχολογίας και κοινωνιολογίας βρίσκονταν στο επίκεντρο μιας διαμάχης ανάμεσα στον Tarde και τον Durkheim κατά τις αρχές του 20ού αιώνα. Ο πρώτος υποστήριζε ότι τα κοινωνικά γεγονότα μπορούν να μελετηθούν ως ψυχολογικά φαινόμενα και κυρίως ως διαδικασίες μίμησης. Ο δεύτερος θεωρούσε ότι τα συλλογικά γεγονότα και κυρίως οι κοινωνικές αναπαραστάσεις έχουν τη δική τους δυναμική και ότι θα έπρεπε να μελετηθούν ως τέτοια, εφόσον τα συλλογικά φαινόμενα πρέπει να εξηγούνται από άλλα συλλογικά φαινόμενα. Η διαμάχη αυτή δεν έπαψε ποτέ, καμιά άποψη δεν υπερίσχυσε οριστικά, και η αντίθεση αναζωπυρώνεται τακτικά, για παράδειγμα, κατά τη συζήτηση που αφορά το *συλλογικό πνεύμα*. Γράφει ο McDougall (1920, σ. 6): «Η κοινωνική ψυχολογία δεν θα μπορέσει να επιστρέψει στη μελέτη της ατομικής ζωής και δεν θα μπορέσει να την εξηγήσει πλήρως παρά μόνο αν εφαρμοστούν οι γενικές αρχές της ομαδικής ζωής στη μελέτη των συγκεκριμένων κοινωνιών, των εθνών και του πολύπλοκου συστήματος των ομάδων στο εσωτερικό ενός έθνους. Δεδομένης της ιστορίας τους, τα μορφώματα τα οποία συγκροτούν μια κοινωνία διαθέτουν χαρακτηριστικά που δεν μπορούν να αναχθούν στα χαρακτηριστικά των στοιχείων που τα συνθέτουν σε μια δεδομένη στιγμή· χάρη στα ίδια αυτά χαρακτηριστικά το σύνολο επενεργεί στα επιμέρους στοιχεία με πολύ διαφορετικό τρόπο από εκείνον που χαρακτηρίζει την αλληλεπίδραση των στοιχείων που μελετώνται μεμονωμένα. Επιπλέον, κάθε στοιχείο το οποίο γίνεται μέρος μιας ομάδας εκδηλώνει ιδιότητες ή τρόπους αντίδρασης που παρέμεναν σε λανθάνουσα ή δυνητική κατάσταση για όσο διάστημα αυτό το στοιχείο δεν αποτελούσε μέρος της ομάδας. Δεν μπορούμε λοιπόν να ανακαλύψουμε αυτές τις δυνατότητες αν δεν μελετήσουμε τα στοιχεία ως μέρη ενός όλου. Αυτό σημαίνει ότι τα μορφώματα μιας κοινωνίας διαθέτουν μια ορισμένη ατομικότητα, πρό-